

ÇÖKERTİLEN PETROL SEKTÖRÜ

Ayfer Eğilmez
Petrol-İş Sendikası Uzmanı

Petrol, ticari olarak kullanılmaya başlandığı 19. yüzyıldan beri dünya ülkelerince “ulusal sorun” olarak görülmüştür. Petrol sektöründeki gelişmeler, paylaşım savaşlarının nedeni olurken, aynı zamanda dünya ekonomisi ile uluslararası siyaseti de belirleyen önemli bir unsur haline gelmiştir.

Dünya devletlerinin tümü, petrol sektörlerini güçlendirmek amacıyla, çoğunlukla kamu eliyle kurdukları petrol şirketlerini arama, sondaj, ham petrol üretimi, boru hatları ile taşıma, rafinaj, petrokimya, kimya, dağıtım, pazarlama, enerji ve hatta telekomünikasyon faaliyetlerini de içerecek biçimde dikey entegre bir yapıda oluşturmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, kuruluşunu izleyen dönemde bu konunun önemini kavramış ve bir yandan yasal altyapının düzenlenmesi çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da petrol arama faaliyetlerine yönelmiştir:

- 1926 yılında 792 Sayılı Petrol Yasası çıkartılarak, devlete petrol arama yetkisi verilmiştir. Ancak bu yasa, petrol arama ve işletme faaliyetlerine ilişkin konular hükme bağlanmamış, ham petrolün taşınması ve rafinaj konuları ise göz önüne alınmamıştır.
- Devlet eliyle petrol arama ve üretim işlemlerinin yürütülmesi amacıyla, 20 Mayıs 1933 tarih ve 2189 Sayılı “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Yasa” çıkarılarak, petrol sektöründe ilk organizasyon olan,

Petrol Arama ve İşletme Dairesi kurulmuştur.

- 22 Haziran 1935 tarihinde 2804 Sayılı Yasa ile Maden ve Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuş ve daha evvel kurulan idare kaldırılarak, devlet adına arama ve sondaj faaliyetlerini yürütme görevi MTA Enstitüsü’ne devredilmiştir.
- 20 Nisan 1940 tarihinde Raman-1 kuyusunda 1048 metrede petrole rastlanmış, ancak ilk günlerde 11 ton/gün olan üretim, 3 ton/gün seviyesine düşmüş ve kuyu suya döküldüğünde ise burası terk edilmiştir.
- 1946 tarihinde Raman-8 kuyusunda 1361 metrede işletmeye uygun ilk petrol bulunmuş ve günlük 70 ton üretim gerçekleştirilmiştir.
- İlk rafineri ise 1930 yılında Yeşua biraderlere ait olan Türkiye Neft Sanayi A.Ş. tarafından Boğaziçi Rafinerisi adı ile kurulmuştur.
- Raman Bölgesi’nde üretilen ham petrolü işlemek üzere 1941 yılında 3 ton/gün ham petrol kapasiteli basit bir rafineri kurulmuş ve sonra bunun kapasitesi 9 ton/güne çıkarılmıştır.
- 1935-1954 döneminde ağırlıklı olarak Trakya ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde olmak üzere toplam 95 adet kuyu sondajı yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Raman (1940) ve Garzan (1947) petrol sahaları keşfedilmiştir.
- 1953 yılında tamamen kendi öz

sermayesi ile Batman Rafinerisi kurulmuş ve bu rafineride üretilen petrol ürünleri sayesinde Türkiye, 1956 yılında 8 milyon dolarlık döviz tasarrufu sağlamıştır.

- 7 Mart 1954 yılında ABD’li Jeolog/Hukukçu Max Bell’in yardımı ile hazırlanan 6326 Sayılı Petrol Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın denetimi görevi de Petrol Dairesi Reisliği’ne verilmiştir.
- 10 Aralık 1954 tarihinde 6327 sayılı Yasa ile 6326 Sayılı Petrol Yasası’na dayanılarak Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kurulmuştur. TPAO, Türkiye’de petrol aramak, üretmek, rafine etmek, pazarlamak ve bu konularda hem ticaret şirketi kurmak, hem de Türkiye’de ve yabancı ülkelerde kurulmuş şirketlere iştirak etmek amacıyla kurulmuştur. TPAO, kuruluş yasasındaki hükme dayanarak, zamanla ham petrol rafinajı, taşıma, pazarlama, petrokimya ve gübre sanayi alanlarında faaliyet yürüten şirketler kurarak, öngörülen dikey entegre yapıyı dünyadaki uygulamalar paralelinde gerçekleştirmiştir.
- 1959 yılında Batman Bölge Müdürlüğü kurulmuş ve Batman Deneme Rafinerisi ve tesisleri TPAO’ya devredilmiştir.
- 1941 yılında kurulan Petrol Ofisi (POAŞ) ve 11 Ocak 1960 tarihinde kurulan İPRAŞ rafinerisi, TPAO’ya bağlanmıştır.

• 3 Nisan 1965 tarihinde TPAO'nun öncülüğünde İzmit/Yarımca'da Petrokimya A.Ş. (PETKİM) kurulmuştur. Aynı yılda yüzde 55'i TPAO'ya ve yüzde 45'i POAŞ'a ait olan ISILITAŞ (Petrol Ürünleri Pazarlama ve Taşıma A.Ş.) ve 1966 yılında ise İPRAGAZ kurulmuştur.

• 1967 yılında Batman-Dörtüyl Petrol Boru Hattı ve İzmir/Aliağa Rafinerisi kurulmuştur.

• 1960-1968 döneminde 7 ham petrol üretim sahası keşfedilmiştir. 34 arama-tespit ve 80 üretim kuyu olmak üzere toplam 114 kuyu sondajı gerçekleştirilmiştir.

• 1969-1970 tarihleri arasında keşfedilen Hamitabat-1 kuyusu, 3 bin 540 metrede ilk doğalgazlı kuyu olarak bitirilmiştir.

• 1970 yılında ilk olarak, 3 taraflı denizlerle çevrili olan ülkemizin denizlerdeki petrol potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla İskenderun Körfezi'nde arama yapmak için, Turkish Gulf ve Batı Karadeniz'de de Westates şirketleriyle anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca 1972 yılında ham petrol üretimine başlanan Adıyaman sahası hızla geliştirilmiştir.

• Ülkemizde giderek artan suni gübre gereksiniminin yerli üretimle karşılanabilmesi amacıyla, İPRAŞ Rafinerisi'nden elde edilen ham maddelerden yararlanılarak, amonyak ve üre üretimini sağlamak için, 31 Mart 1971 tarihinde yüzde 60 TPAO ve yüzde 40 İPRAŞ ortaklığı ile İzmit/Yarımca'da İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. (İGSAŞ) kurulmuştur.

• 21 Mart 1974 tarihinde yüzde 45 TPAO, yüzde 35 İPRAŞ ve yüzde 20 Türk Donanma Vakfı'nın İştirakleriyle Deniz Taşımacılığı ve Tankerciliği A.Ş. (DİTAŞ) kurulmuştur.

• 15 Ağustos 1974 tarihinde TPAO'ya bağlı ortaklı olarak Boru Hatları ile Ham Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ) kurulmuştur.

• 25 Kasım 1974 tarihinde yüzde 45 TPAO, yüzde 35 POAŞ ve yüzde 20 İPRAŞ'ın iştirakiyle Akaryakıt Dağıtım A.Ş. (ADAŞ) kurulmuştur. Aynı yılda yüzde 34 TPAO, yüzde 40 Türk Cemaat Meclisi Konsolide Fonu, yüzde 5 Eti Teşebbüsleri Ltd. ve yüzde 7 POAŞ iştirakiyle Kıbrıs Türk Petrolleri Ltd. şirketi kurulmuştur.

• 1975 yılında 22 petrol sahasından 100 milyon varil ham petrol üretilmiş ve 1976-1986 döneminde 100 bin metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirilmiştir.

Entegre Yapının Parçalanışı

1980 yılı TPAO'nun "yeniden yapılanması" açısından bir dönüm noktası olmuştur. Yeni arama stratejisi; bölge sistemini esas alan bir yapılanma yerine, proje sistemini uygulayan bir organizasyona yönelik olmuştur.

İktisadi devlet teşekkülü (İDT) ve Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) hakkındaki 20 Mayıs 1983 tarih ve 60 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Petrol Kurumu (PET-KUR) kurularak, TPAO bu kurumun bağlı ortaklığı haline getirilmiştir.

TPAO'nun 6327 Sayılı Kuruluş Yasası, 28 Ekim 1983 tarihinde "Türkiye Petrol Kurumu Hakkındaki 98 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin geçici 18. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

8 Haziran 1984 tarihinde ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile PET-KUR da kaldırılarak, TPAO'ya İDT statüsü verilmiştir. 1984'de POAŞ, DİTAŞ, TÜPRAŞ ve BOTAŞ, 1988 tarihinde ise İGSAŞ TPAO'nun bağlı ortaklıkları haline getirilmiştir.

233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin Geçici 5. Maddesi uyarınca Koordinasyon Kurulu kararı ile 9 Kasım 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren TPAO Ana Statüsü'nde ana faaliyet konusu; kamu petrol sektörünü merkezi planlama ve koordinasyon ilkeleri

dahilinde organize ederek, verimli, uyumlu ve memleket ihtiyaçlarını karşılamakta etkin hale getirmek ve Petrol Kanunu'nda tanımlanan petrol işlemleri ile pazarlama faaliyetlerinde bulunmak, jeotermal enerji üretimini geliştirmek, sermaye birikimi sağlayarak öncelikle, petrol arama ve üretiminde yatırım kaynağı yaratmak olarak ifade edilmiştir.

Ancak, özelleştirme politikaları çerçevesinde entegre yapının gelir getiren zincirlerindeki TÜPRAŞ, POAŞ, DİTAŞ, PETKİM, İGSAŞ özelleştirme kapsamına alınarak, BOTAŞ ise teşekkül haline getirilerek TPAO'nun bağlı ortaklıkları statüsünden çıkarılmışlardır. Dikey entegre yapının parçalanarak sona ermesiyle, rafinaj, petrol ürünlerini pazarlama/dağıtım, boru hatlarıyla ham petrol/doğalgaz taşımacılığı TPAO'nun faaliyet konusu olmaktan çıkmıştır.

TPAO'dan ayrılan POAŞ, 2000 yılında, İGSAŞ 2004 yılında, TÜPRAŞ 2006 yılında özelleştirilerek özel sektöre devredilmiş olup, PETKİM ve BOTAŞ ise özelleştirme programı doğrultusunda devredilecektir.

TPAO'nun faaliyet alanı, petrol/doğalgaz arama, sondaj ve üretim ile sınırlı hale gelmiştir.

Gelir getiren, karlı halkalarının koparılmasıyla arama ve üretim gibi riskli alanlara hapsedilen TPAO, 6326 Sayılı Petrol Kanunu'nda değişiklikler yapılarak hazırlanan 17 Ocak 2007 tarih ve 5574 Sayılı "Türk Petrol Kanunu" ile devlet adına arama ve üretim yapma yetkisi de elinden alınarak, sadece iskeleti kalmış bir şirket haline getirilmektedir.

TPAO'nun özelleştirilmesinin yolunu açan bu uygulama ile TPAO'yu dikey entegrasyona sahip güçlü uluslararası petrol şirketleri kolayca ele geçireceklerdir. Türkiye petrol sektörünün temsilcisi konumunda olan TPAO'nun sahip olduğu entegre yapının parçalanması, Türkiye petrol sektörünün çökmesini hazırlayan acımasız bir süreç olmuştur. ■